Марія Савчак

ПЕРІОДИЗАЦІЯ РОСІЙСЬКО-АМЕРИКАНСЬКИХ ВІДНОСИН У ПОСТБІПОЛЯРНУ ЕПОХУ

Статтю присвячено аналізу російсько-американських відносин з початку краху біполярної системи до наших днів. Подається коротка характеристика та аналіз змін у стосунках між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки у різні періоди.

Ключові слова: *періодизація, російсько-американські відносини, постбіполярна епоха, перезавантаження стосунків.*

Мария Савчак. Периодизация русско-американских отношений в постбиполярную эпоху

Статья посвящена анализу русско-американских отношений с начала краха биполярной системы и до наших дней. Дается краткая характеристика и анализ изменений в отношениях между Российской Федерацией и Соединенными Штатами Америки в разные периоды.

Ключевые слова: периодизация, русско-американские отношения, постбиполярная эпоха, перезагрузка отношений.

Maria Savchak. Periodization of Russian and American relations in postbipolar age

The article deals with the analysis of Russian and American relations from the first days of bipolar system collapse to these days. The changes in Russian and American relations in different periods are characterised and analysed.

Keywords: *periodization, Russian and American relations, postbipolar age, relations rebooting.*

Глобальні геостратегічні зміни, які відбувалися у світі в кінці XX – на початку XXI століть, поширення глобалізації, поява нових безпекових загроз, таких, як зростання міжнародного тероризму, нагнітання ядерного фактору зумовило необхідність співробітництва держав світу при вирішенні цих питань. У цьому контексті особливої уваги заслуговують стосунки Росії та США. З одного боку можна говорити

© Марія Савчак, 2010

про інтенсифікацію взаємодії між державами, а з іншого – про появу нових сфер розбіжностей між ними.

Стосунки між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки в 1991–2009 роках пройшли кілька етапів. Ці дві держави мають багато важелів впливу на світові процеси та ситуацію на міжнародній арені, вони є постійними членами РБ ООН, Великої вісімки. Від позиції РФ і США залежить вирішення тим чи іншим шляхом багатьох міжнародних питань. З цієї точки зору проблема аналізу російсько-американських відносин на різних етапах їх розвитку є досить актуальною.

Метою даної статті є узагальнюючий аналіз російсько-американських відносин у період з 1991 року до 2009 року, зокрема, їх витоків, договірно-правової бази, суперечностей та проблем на шляху реалізації співробітництва між країнами, а її завданнями – характеристика розвитку стосунків між Москвою та Вашингтоном у зазначений проміжок часу.

Ті чи інші аспекти російсько-американських відносин вже ставали предметами уваги російських та вітчизняних науковців, політиків, експертів, зокрема А. Богатурова, М. Злобіна, С. Лаврова, Н. Софінського, А. Шевцова, В. Шеховцова та інших. Однак внутрішні фактори, нові міжнародні виклики та постійна зміна міжнародної ситуації, що впливає на стосунки між Росією та США, потребують подальшої дослідницької уваги та напрацювання ґрунтовніших та більш комплексних теоретичних розробок, що сприятиме формуванню завершених наукових концепцій у цій сфері.

Під час „холодної війни“ стосунки між двома світовими наддержавами знаходилися у стані безперервної конфронтації та недовіри. Крах соціалістичної системи та розпад СРСР круто змінив розстановку сил на світовій арені. За період 1991–2009 роки російсько-американські відносини пережили низку трансформацій і змін, які характеризувалися як зближенням, так і розходженням позицій сторін з різних міжнародних питань. Загалом у відносинах між Росією та США в аналізований проміжок часу можна виділити чотири етапи.

Перший етап – 1991–1994 роки. У цей період відносини між Російською Федерацією та США можна охарактеризувати, як етап романтичних відносин та завищених очікувань. У цей час відбувався взаємний пошук можливих варіантів співробітництва між двома державами. Позитивом таких прагнень стали інтенсивні міжнародні контакти, які дозволили напрацювати потужну базу для подальших стосунків.

Протягом зазначеного періоду відбулося ряд зустрічей та самітів Росія – США. Перший з них відбувся у Кемп-Девіді (США) 1 лютого 1992 року [9]. В ході саміту проходили переговори президентів двох держав: Бориса Єльцина – Президента РФ та Джорджа Буша-старшого – Президента Сполучених Штатів. Результатом переговорів стало підписання декларації „Про засади нових взаємовідносин“ між двома країнами. 16-18 червня 1992 року відбувся державний візит президента Росії Бориса Єльцина в США, пройшли його переговори з президентом США Джорджем Бушем. Наслідком стало підписання 35 документів, у тому числі Хартії російсько-американського партнерства і дружби. У відповідь на візит Єльцина до Москви з робочим візитом у січні 1993 року прибув Президент США Дж. Буш [9]. Тоді було укладено Договір між РФ і США про подальше скорочення й обмеження стратегічних наступальних озброєнь (СНО-2). Зустріч була цілком присвячена безпековій сфері.

3-4 квітня 1993 року Б.Клінтон та Б.Єльцин зустрілися у Ванкувері. Тоді було прийнято Ванкуверську декларацію, в якій глави держав заявили про „тверду прихильність до динамічного та ефективного розвитку російсько-американського партнерства, яке є важливим чинником зміцнення міжнародної стабільності“ [7]. Саме під час цієї зустрічі сторонами було вирішено створити низку Спільних комісії у сферах енергетики та космосу, а також з торгівельно-економічних питань. 12-15 січня 1994 року під час офіційного візиту президента США Б. Клінтона до Росії було підписано Меморандум про наміри між урядом РФ і урядом США про співробітництво в галузі експортного контролю [12]. У вересні 1994 року сторони підписали Спільну заяву про принципи та цілі розвитку торгівельного, економічного та інвестиційного співробітництва між державами „Партнерство для економічного прогресу“, контракти на загальну суму близько 1 мільярда доларів [7], а також спільну заяву з питань стратегічної стабільності та ядерної безпеки.

Таким чином, за підсумками чотирьох років між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки було підписано більше 90 угод, які регулювали економічну, технічну та інші сфери співпраці. Проте з самого початку будівництва демократичної Росії в обох сторін були різні міркування щодо нового місця Росії. США як держава-переможець вважали, що переможена країна має йти у фарватері їх політики і відбудовувати свою економіку за схемою, узгодженою з ними. Російські ж владні структури планували, що нова Росія повинна мати право на власну зовнішню політику, зокрема на європейському і пострадянському просторах.

На початку 90-х років президент РФ Борис Єльцин і міністр закордонних справ Андрій Козирєв дотримувалися прозахідного курсу. Про це свідчила орієнтація на західну модель розвитку суспільства, що проявилося в початку реформування планової державної економіки на капіталістичну ринкову. Ініціативи в галузі економіки співпадали з зусиллями збудувати і закріпити демократичні інститути [3]. Росія погодилася на ініціативи США щодо скорочення стратегічних наступальних озброєнь та підтримала ядерне роззброєння України, Білорусії та Казахстану. Так РФ підписала зі США протокол до договору СТАРТ-1 в Лісабоні в 1992 році; згідно з цим договором вся ядерна зброя, яка знаходилася в колишніх радянських республіках, повинна була перейти до Росії. В січні 1993 року Буш і Єльцин підписали договір СТАРТ-2 [4], який передбачав скорочення наявних ядерних озброєнь удвічі.

Роблячи такі кроки на зближення з Заходом, Російська Федерація сподівалася на встановлення партнерських, союзних відносин. РФ прагнула залучитися підтримкою могутньої світової держави – США у її намаганнях стати членом СОТ, у „Великій Сімці“, схваленням її зовнішньополітичних та внутрішньополітичних ідей та реформ. Уряд Росії вважав, що трансформація системи міжнародних відносин вимагає тісної співпраці двох держав, не наповненої конфронтацією. Російський політикум думав, що співробітництво між державами сприятиме посиленню ролі Росії, як держави, яка буде виступати зі США на правах рівноправних партнерів.

США теж проголосили підтримку нових демократичних та ринкових реформ у Росії. У промові помічника президента США з національної безпеки Е. Озера у вересні 1993 року було зазначено про важливість і значущість відносин з Росією [3]. Проте насправді США сподівалися, що Російська Федерація визнає себе стороною, яка програла, і схилиться перед їх волею. На думку керівництва США, Росія повинна була визнати лідируючу роль США у світі. Це мало виявлятися у спільних рішеннях в Раді Безпеки ООН, у погодженні з зовнішньополітичними кроками США, зокрема, з розширенням військового альянсу НАТО. При цьому Росія і надалі продовжувала залишатися на першому місці в списку країн, які загрожують національним інтересам США [12].

Проаналізувавши практичний аспект американо-російських відносин в зазначений період, можна виділити дійсні цілі, переслідувані керівництвом США відносно Російської Федерації:

– збереження тією чи іншою мірою впливу на внутрішню і зовнішню політику російського керівництва;

– недопущення істотного економічного і, особливо, військово-політичного посилення Росії;

– недопущення відновлення сфер впливу Росії в Прибалтиці, ЦСЄ, на Близькому Сході чи в якихось інших регіонах світу;

– ядерне роззброєння Росії до максимально можливого ступеня;

– збереження і розширення російського ринку для товарів США і закріплення ролі Росії, як найважливішого постачальника сировини, в першу чергу енергоресурсів.

Новий (другий) етап у стосунках між Москвою та Вашингтоном, який розпочався з 1994 і тривав до 2000 року, позначився певним похолоданням у взаємних контактах, незважаючи на тісну політичну взаємодію. Зокрема, 10 травня 1995 на зустрічі в Москві керівництвом було прийнято 6 спільних заяв, у тому числі про незворотність процесу скорочення ядерних озброєнь [9]. 23 жовтня 1995 року у США президентами було обговорено підготовку Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань та ратифікацію Договору СНО-2 [4]. На наступній зустрічі президентів РФ і США Б. Єльцина і Б. Клінтона, яка відбулася в Москві 21 квітня 1996 року в ході переговорів було досягнуто суттєвого просування з таких проблем, як флангові обмеження Договору про ЗЗСЄ і розмежування стратегічної і тактичної ПРО, докладно обговорювалася близькосхідна тематика [8]. Подібна тематика обговорювалася і під час наступних зустрічей глав двох держав на найвищому рівні у 1997–2000 роках. Основна увага в ході цих зустрічей була присвячена проблемам скорочення ядерних озброєнь та контролю над ними, а питання торгівельно-економічної, культурної, гуманітарної взаємодії були випущені з поля зору керівництва як США, так і Росії.

Незважаючи на досить часті політичні контакти в цей період та велику кількість підписаних домовленостей, тісні партнерські відносини між США та РФ залишилися лише на папері. Як писала англійська газета „Індепендент“: „діалог між Заходом і Росією в кінцевому рахунку зводився до офіційних зустрічей, на яких Росії пропонувалося погодитися з рішеннями, прийнятими іншими урядами“ [3]. Зрештою, прагнення будь-якою ціною задовольнити запити „старшого партнера“ обернулося тим, що США стали все менше рахуватися з російськими інтересами. Запізнілі спроби Росії змінити такий характер декларативного партнерства викликали у Вашингтона лише роздратування.

Поступово почав зростати список міжнародних питань, де дві держави явно дотримувалися протилежних позицій. Передусім слід визнати, що перешкодою у розвитку двосторонніх відносин Росії і

США стало те, що в Російській Федерації так і не склався механізм ринкової економіки в „американському розумінні". Це зумовило низький рівень взаємодії економічних інтересів двох держав. Росія для США була, у кращому випадку, третьорядним партнером. Та й для РФ США істотно поступалися таким пріоритетним в економічному плані регіонам, як Європа і простір СНД [10]. Щоправда, Росія отримала доступ у Світовий банк, Міжнародний валютний фонд, ГАТТ при підтримці США, які є там провідним гравцем. Але її статус в цих міжнародних структурах зводився до ролі прохача, допомога якому фактично надавалася на тих самих жорстких умовах, що і країнам „третього світу".

Крім того, США не хотіли викликати занепокоєння у своїх ключових союзників через зближення з Москвою. Натомість, пріоритетом американської політики стало розширення НАТО за рахунок колишніх союзників СРСР. Наприкінці 1994 року адміністрація Білла Клінтона винесла рішення про необхідність прийняття колишніх радянських союзників по Варшавському Договору в НАТО, незважаючи на заперечення Росії [14]. Проголошення цієї стратегії означало, що Москва більше не є важливим партнером Вашингтона в регулюванні світового порядку, а замість цього виконує роль потенційної загрози, що допомагає США зберігати своє лідерство на Заході.

Захід, і в першу чергу США, виявили двоїстий підхід до політики Росії щодо СНД. Зокрема, тодішній заступник державного секретаря С. Телбот зазначав: „Росія посилює заклики до економічної та політичної інтеграції колишніх радянських республік. Ми виступаємо проти тиску і залякування сусідніх держав у Євразії, як і в інших районах світу. Ми будемо підтримувати регіональне співробітництво тільки, якщо воно є справжнім і абсолютно добровільним і відкриває двері зовнішнього світу" [3]. З одного боку, Вашингтон був зацікавлений у підтримці певного рівня стабільності на пострадянському просторі. Але в той же час США розуміли, що без визнання особливої ролі Росії таку стабільність підтримати не вдасться. І у ряді випадків така роль де-факто була визнана американцями. В усякому разі, Вашингтон підтримав Москву як єдину спадкоємицю радянського ядерного потенціалу.

У кінці 1999 року відбулося істотне погіршення стосунків та наростання конфронтації між двома державами, що, в першу чергу, було пов'язано з операцією НАТО в Югославії, проти якої жорстко виступила Росія. Москва відчула притиснення своїх інтересів на Балканах, які здавна вважала зоною свого впливу. Цей факт привів до

загострення протиріч між США та Росією та не обіцяв широкомасштабних перспектив для позитивного розвитку відносин [14]. Тому у 2000 рік сторони ввійшли з глибоко протилежними переконаннями щодо побудови світового порядку.

Третій етап у стосунках між США та Росією охоплює період 2001-2008 років, коли на відносини між державами помітно вплинув особистісний фактор. У цьому періоді зовнішня політика двох держав та їх взаємодія замикалися на певних взаємних переконаннях глав двох держав – Володимира Путіна та Джорджа Буша-молодшого. Слід зазначити, що у той час як при Б. Клінтоні шукалися шляхи сприяння внутрішнім змінам в Росії, Дж. Буш і його радники, зокрема Голова Ради національної безпеки Кандоліза Райс, цікавилися тільки російською зовнішньою політикою.

Після терактів 11 вересня 2001 року відносини між двома країнами дещо потеплішали. Незважаючи на критику всередині країни, прагнення до співпраці з США російського керівництва особливо яскраво проявилися в кінці 2001 року, коли Росія не тільки недвозначно підтримала США в їх прагненні покарати „Талібан" за теракт 11 вересня, але і пішла для досягнення стратегічного союзу з Сполученими Штатами на цілий ряд безпрецедентних геополітичних поступок: відмову від експлуатації радіолокаційної станції Лурдес на Кубі і військово-морської бази Камрань у В'єтнамі і відкриття території країн СНД для розміщення в середньоазіатських республіках військових баз США [1]. 24 вересня Путін оголосив про п'ятисторонній план підтримки боротьби з режимом Талібан в Афганістані. За цим планом Росія ділилася розвідувальною інформацією з США, дозволяла США використовувати свій повітряний простір, забезпечувала військову допомогу НАТО, і при необхідності організовувала польоти для порятунку американських військовослужбовців.

Однак попри прагнення Росії до зближення, нова республіканська адміністрація США відразу ж зробила низку недружніх кроків по відношенню до путінської Росії. Зокрема, у 2001 році США вийшли з Договору по ПРО, підписаного Річардом Ніксоном і Леонідом Брежнєвим ще в 1972 році, заявивши про початок роботи зі створення національної системи протиракетної оборони [1]. Крім того, у червні 2001 року президент Дж. Буш заявив про необхідність подальшого розширення НАТО „від Балтійського до Чорного моря" [8]. У листопаді 2002 року на саміті в Празі пропозиції про вступ до складу блоку були зроблені трьом прибалтійським республікам, а також Болгарії, Словаччині, Словенії та Румунії. Суворим випробуванням для

нових дружніх відносин була відмова Росії підтримати США в їх війні з Іраком у 2003 році. У березні 2003 року Путін заявив, що він приєднається до Франції та Китаю і накладе вето на резолюцію Сполучених Штатів Америки в ООН про використання військової сили проти Саддама Хусейна [1]. Це сприяло помітному похолоданню у відносинах між державами.

Ще одним викликом у російсько-американських відносинах за Володимира Путіна можна вважати «помаранчеву революцію» 2004 року в Україні, де США недвозначно оголосили про підтримку прозахідного кандидата в президенти Віктора Ющенка [1]. Володимир Путін, як і велика частина ключових представників його оточення, був і залишається переконаний, що революція була організована і профінансована США. Тому з січня 2005 року Путін демонструє відкриту і виразну настороженість у відносинах із США. „Прагматичне партнерство", на яке сподівався російський лідер в 2000-2004 роках залишилося в минулому. Гіпертрофований страх перед реалізацією „помаранчевого" сценарію в Росії став головним чинником кремлівської поведінки як усередині Росії, так і на зовнішньополітичній арені. До цього часу Росія наполягала на стратегічному партнерстві з США за умови своєї політичної самостійності, з 2005 року Росія почала все частіше говорити про свій суверенітет, під яким в першу чергу стало розумітися недопущення з боку США втручання у внутрішні справи Росії [2].

З кінця 2006 року дипломатичний діалог між Росією і США фактично був зведений до трьох найважливіших аспектів: питання про Іран, проблеми розміщення системи протиракетної оборони в Східній Європі та спірної ситуації навколо Косово. Іранська тема послужила для Росії розмінною монетою, яку вона була готова пред'явити США в обмін на певні поступки в питанні про ПРО [2]. Однак на цьому шляху путінській дипломатії вдалося зробити небагато: Іран не був готовий піти на серйозні поступки Заходу, а головне – розглядати Росію як свого представника на переговорах із Заходом, США ж відмовилися переглянути на користь Росії свої плани з розміщення ПРО. Хоча російське керівництво отримало від США під час візиту в Москву в жовтні 2007 року міністра оборони США Р. Гейтса і держсекретаря К. Райс обіцянку відкласти терміни будівництва елементів ПРО в Східній Європі [13], проте всі ці пропозиції були фактично знівельовані американською стороною в офіційному листі Державного департаменту у листопаді 2007 року. Цим США ще раз підтвердили, що не готові і не мають наміру розглядати Росію як сильного рівноправного партнера, а будь-які зобов'язання Вашингтона перед Москвою носять умовний характер.

Ще одним пунктом формальних розбіжностей між Росією і США було питання про незалежність Косово. Після одностороннього проголошення незалежності 17 лютого 2008 року парламентом Косово і беззастережного визнання цієї незалежності Сполученими Штатами та лідерами Євросоюзу стало очевидно, що Росія не має більше істотного, якісного впливу на ситуацію на Балканах в цілому, і в косовському питанні зокрема [13]. Крім того, розходження позицій двох держав відбулося в серпні 2008 під час грузино-осетинського конфлікту, в якому Росія виступила на боці Осетії та Абхазії і ввела свої війська на територію Грузії. Білий Дім виступив з підтримкою позиції грузинської сторони у цьому протистоянні та активно лобіював надання ПДЧ для Грузії, України та Молдови в НАТО.

Останні півтора року внесли якісні зміни у стосунки між Росією та США, що передусім зумовлено зміною політичного керівництва двох держав, та ознаменували початок нового етапу у розвитку діалогу між Москвою та Вашингтоном. Прихід до влади нових політиків в Росії і США завжди приводив до сплеску взаємного інтересу і регулярних спроб перевести двосторонні відносини в нову якість. Але якщо у Російській Федерації до влади прийшов прямий спадкоємець політики Путіна – Дмитро Мєдвєдєв, то ситуація у США є кардинально відмінною від російської. У листопадових виборчих перегонах 2008 року перемогу здобув представник демократів – Барак Обома, погляди якого на зовнішню політику є дещо відмінними від її сприйняття попереднім главою Білого Дому, республіканцем Джорджем Бушем.

Першим іноземним лідером, з яким зустрівся Барак Обама 1 квітня 2009 року, був Дмитро Медведєв. Замість запланованих 40 хвилин зустріч Медведєва та Обами затяглася на дві години. Коли президенти вийшли до журналістів, стало зрозуміло, що спалахнула нова російсько-американська «президентська любов» [5]. За наслідками зустрічі було прийнято дві спільні заяви – щодо розвитку відносин РФ – США та документ про обмеження стратегічних наступальних озброєнь. У спільних заявах йшлося про те, що лідери двох держав готові „перезавантажити" відносини. „Ми, лідери Росії та США, готові вийти за рамки мислення епохи „холодної війни" і дати новий старт відносинам між нашими країнами", – йдеться у спільній заяві [5].

6 липня 2009 року відбувся державний візит президента США Барака Обами до Москви [9]. У результаті переговорів між лідерами двох держав було досягнуто порозуміння з питання скорочення і

обмеження стратегічних наступальних озброєнь. Тоді ж було зроблено спільну заяву стосовно Афганістану, де сторони наголосили на важливості співпраці у боротьбі з міжнародним тероризмом. В заяві зазначалося, що сторони „підтверджують наявність твердої волі і потенціалу розширення співробітництва“ і „мають намір ефективно залучати всі механізми для координації практичної спільної роботи за всіма аспектами стабілізаційних зусиль в Афганістані“ [11].

Восени 2009 року США зробили заяву, щодо відмови від розташування систем ПРО у Східній Європі, відмовившись, зокрема, від розгортання бази ракет-перехоплювачів у Польщі та встановлення радара в Чехії, договори з якими було підписано у серпні 2008 року. Цей крок був сприйнятий як Російською Федерацією, так і світовою спільнотою в цілому, як певна поступка для Кремля і викликав обурення у чеських та польських еліт. Хоча сьогодні США ще не визначилася з остаточною позицією стосовно цього питання і оголосили лише про відтермінування розташування систем ПРО до 2015 року.

Говорячи про нормалізацію в російсько-американських відносинах, не можна не згадати одне з найважливіших свідчень нового зовнішньополітичного курсу США: візит у жовтні 2009 року держсекретаря США Гіларі Клінтон в Росію [13]. Від імені США Г. Клінтон висловила інтерес до співпраці з Росією у сфері безпеки, особливо відзначивши, що США не вважають, що вони з Росією становлять загрозу один одному.

Одним з найважливіших свідчень перезавантаження російсько-американських відносин стала інтенсивна робота щодо нового договору про скорочення стратегічних наступальних озброєнь (СНО). Зусилля, що здійснювалися для сприяння швидшому підписання договору про СНО (термін дії попереднього закінчився 5 грудня 2009 року) є ключовим показником того, що обидві сторони сприймали цей процес серйозно. Підписання договору про СНО 8 квітня 2009 року стало свідченням підвищення довіри в двосторонніх відносинах [4].

Однак загалом варто констатувати факт, що відносини між двома країнами, незважаючи на взаємні симпатії нових президентів, суттєво не поліпшилися. Надалі продовжує існувати проблема несумісності зовнішньополітичних пріоритетів і цілей, які вже довгий час суперечать одні одним. Тому поки що передчасно пророкувати динамічне покращення взаємовідносин у майбутньому. Все залежить від продуманих кроків та дій керівників держав та їх виваженої політики.

Джерела та література

1. Агенство политических новостей. Итоги с Владимиром Путиным: внешняя политика. Часть 3. Россия и США. – Режим доступу: http://www.apn.ru/library/article19834.htm

2. Беляев В. Между Москвой и Вашингтоном / В. Беляев // Международная жизнь. – 2009. – №1. – С. 18 – 29.

3. Богатуров А. Россия — Америка. От неизбирательного партнерства к избирательному сопротивлению / А. Богатуров // Международная жизнь. – 1998. – №6. – С. 31 – 38.

4. Гусева Е. Договор о СНВ и перезагрузка в отношениях России и США / Информационный портал Московского государственного института международных отношений МИД России ; Е. Гусева. – Режим доступу: http://www.mgimo.ru/news/experts/document146771.phtml

5. Злобин Н. О дружбе с Обамою / Н. Злобин. – Режим доступу: http://www.snob.ru/selected/entry/11776

6. Перелік основних двосторонніх документів між Російською Федерацією та Сполученими Штатами Америки. Офіційний сайт міністерства закордонних справ Російської Федерації. – Режим доступу: www.mid.ru

7. Примаков Е. М. Россия: реформы и внешняя политика / Е. Примаков // Международная жизнь. – 1998. – №7. – С. 32 – 40.

8. Савельєв А. Стратегические отношения России и США / А. Савельев // Международная жизнь. – 2008. – №11. – С. 21 – 34.

9. Саммиты Россия-США. Государственный Интернет-канал России. – Режим доступу: http://summit.rtr-vesti.ru/doc/history.html

10. Сестанович С. Российско-американская политика / С. Сестанович // Континент. – Режим доступу: http://www.kontinent.org/article_rus_46a141994b211.html

11. Совместное заявление Президента Российской Федерации Д.А.Медведева и Президента Соединенных Штатов Америки Б.Обамы по Афганистану, Москва, Кремль, 6 июля 2009 года. – Режим доступу: http://www.ln.mid.ru/nssam.nsf/1

12. США – Росія: Відносини. – Режим доступу: http://www.bits.de/NRANEU/US-Russia.htm

13. Фененко А. Трансформация сдерживания. 20 лет российско-американских отношений в стратегической сфере / А. Фесенко // Россия в глобальной политике. – 2009. – № 6. – Режим доступу: http://www.perspektivy.info/rus/desk/transformacija_sderzhivanija_20_let_rossijsko-amerikanskih_otnoshenij_v_strategicheskoj_sfere_2010-01-20.htm

14. Шевцов А. І., Шеховцов В. С. Особливості воєнно-політичних відносин США і НАТО з Росією: в контексті можливих альтернатив для України / А. І. Шевцов, В. С. Шеховцов // Стратегічні пріоритети. – 2006. – №1. – 175–184.